

Bruno Clematide

Hvor er samfundet blevet af i arbejdslivsforskningen?

Casebeskrivelser om konkretisering af Det Udviklende Arbejde på virksomhed x i Rudkøbing, af dannelsen af en fornuftig sikkerhedsorganisation på en boreplatform i Nordsøen, af de dialogformer der gør sig gældende når kvinder forsøger at få fodfæste i en mandedomineret teknisk afdeling i en norsk fylkeforvaltning, kan være utroligt spændende at læse og give en masse indsigt. Jeg kan også selv godt lide at skrive sådanne cases, eksempelvis for at formidle nuancer i en partcipatorisk udvikling og implementering af produktionsgrupper eller for at beskrive et lovende samspil mellem virksomhedsintern og ekstern læring. Casebeskrivelser på virksomhedsniveau er for mig en nødvendig del af en kvalitativ orienteret arbejdslivsforskning.

Men, men, men. Jeg savner i den grad, at arbejdslivsforskningen også beskæftiger sig med samfundet, at den forbinder virksomhedsniveauet med samfundsniveauet. Jeg har fået indtryk af, at samfundet i de sidste år er blevet væk i forskernes iver for at beskæftige sig med den enkelte virksom-

hed og med det enkelte menneske. Det er nu cirka et år siden, at jeg deltog i den nordiske arbejdslivskonference i Stavanger. Jeg antager, at der sådan et sted præsenteres 'the state of the art' – selv om et par af hovedtalerne havde forvekslet seancen med et introduktionsseminar for første års studerende. Hvis denne antagelse holder, danner arbejdspladscases så afgjort krumtappen for arbejdslivsforskningen i Norden for tiden.

Selvfølgelig var der undtagelser: Et par danske og finske arbejdsmarkedsforskere havde ladet sig lokke ind i arbejdspladsbeskrivelsernes mekka. Men det blev til en omgang 'go'daw-mand-øksekraft', når de – med deres præsentation af i og for sig meget interessante sammenlignende studier af eksempelvis udbredelsen af deltidsarbejde – mødtes med mestrene i indsigt i virksomhedsinterne mekanismer. Når de to tilgange bliver ved med at arbejde hver for sig, får de ikke gavn af hinanden.

Siden Stavanger konferencen har jeg i nogle ledige stunder grublet over hvorfor

mikro-niveauet er så dominerende, og hvorfor interessen for sammenhængen med samfundsmæssige mekanismer tilsyneladende er dalet så meget. Ikke fordi jeg i ren nostalgi ønsker mig 80ernes 'industrisociologiske tesediskussioner' om polarisering, dekvalificering og rekvalificering, eller om taylorismens død eller stædige dominans, tilbage. De hørte den tid til. Men fordi jeg synes, at arbejdslivsforskningen bliver for tam, hvis den går udenom et samfundskritisk ekko af moderne arbejdspladsudviklinger.

Er det fordi, man i 'modernitetsforskningens' tegn har bekræftet hinanden så meget i, at Den Store Fortællings tid er forbi og derfor er blevet blind for de store fortællinger, der vitterligt ligger lige for?

Tag eksempelvis den fantastiske kapitalkoncentration, som på globalt plan foregår så tydeligt, at enhver, der for 20 år siden underviste i introduktionen til Kapitalens første bind, posthumt bliver grøn af misundelse over aktuelt illustrationsmateriale.

Tag udviklingen i informationsteknologien, som for alvor binder brikkerne i de globale virksomheder og virksomhedsnetværk sammen.

Er de to faktorer i sammenhæng ikke så væsentlige, at de burde præge arbejdslivsforskningen i langt højere grad; også den del, der beskæftiger sig med arbejdspladsniveauet?

Nogle vil hævde, at koncepter som Det Udviklende Arbejde, som megen arbejdslivsforskning beskæftiger sig med, i teori og praksis har gjort virksomheden til arena for demokratisering af arbejdslivet – og dermed af samfundet. Det kan der ligge en kerne af sandhed i. Men alligevel: Kritiske røster om udstødnings- og polariseringsrisici i forbindelse med den type udvikling er der ikke så forfærdeligt mange af, og de bygger mig bekendt kun sjældent på større

undersøgelser. Tænk hvilket kæmpemæssigt forskningsgrundlag virksomhederne i det nationale norske program BU-2000, i det finske ditto, eller de snesevis af virksomheder, der har deltaget i det danske program »For et bedre arbejdsliv og øget vækst«, ville have udgjort, hvis de mange virksomhedsprojekter og de involverede forskere havde været forpligtet til at stille data til rådighed for en analyse af vindere og tabere af mønstre for involvering og marginalisering, af sammenhænge mellem nye arbejdstidsmodeller og muligheder for børnepasning osv.!

For at komme tilbage til Stavanger. Jeg synes, det er forstemmende, at repræsentanten for den norske arbejdsgiverforening var den eneste på podiet, der formulerede eksplicit samfundsinteresse, da det norske program blev præsenteret ved at understrege behovet for, at programmet skulle bidrage til at styrke den norske økonomis konkurrencekraft. Mens arbejdslivsforskningsgruppen og faderen til dialogbaseret virksomhedsudvikling nærmest fornærmet formulerede, at han skam var demokrat, da han blev spurgt, om virksomhedsprojekterne nu også sikrede en demokratisk deltagelse af alle, og på ingen måde viste interesse i at åbne for kritiske, samfundsmæssige overvejelser i den forbindelse.

Der er nok heller ingen tvivl om, at den megen fokus, der med rette er på læring for tiden, bidrager til at mikroperspektivet er så dominerende. Ikke mindst når der mere og mere lægges vægt på læring på arbejdspladsen. Denne interesse for arbejdsbaseret læring er efter min mening absolut påkrævet, fordi vi bestemt ved alt for lidt om, hvordan man lærer i sit daglige arbejde. Igen, denne fokus på den enkelte arbejdsplads og dennes samspil med det enkelte individ er yderst relevant, men bliver efter min mening et problem, hvis næsten alle arbejds-

livsforskere nu kaster sig over dette emne uden at skele til et overordnet, samfundsmæssigt perspektiv.

Zygmunt Baumann, som jo er ganske ofte citeret i de sidste år, når talen falder på globaliseringstemaet, bringer megen god forståelse for relevante mekanismer, når kapitalkoncentration og IT gør globalisering til et forhold, man ikke kan komme udenom, heller ikke når det gælder udviklingen på arbejdspladserne. Når de tvungent lokaliserede for eksempel udvikler deres arbejdsplads ud fra tanker om Det Udviklende Arbejde og pludselig står overfor beslutninger fra en næsten anonym beslutningstager et eller andet sted i det globale beslutningsunivers.

Er jeg i mit pessimistiske hjørne, så tror jeg, at de arbejdspladsorienterede arbejdslivsforskere 'gemmer' sig på mikroniveauet, fordi samfundsniveauet er blevet så umådeligt komplekst. Det omfatter ikke bare industrielle relationer på nationalt plan, men så komplicerede emner som mangfoldige interessesammenfald og interessemodsætninger, der er meget mere indviklede end den klassiske lønarbejder-kapital modsætning.

For en tidssvarende aktionsforskning

Skandinavien har en lang og god tradition for aktionsforskning. Den har i årtier udgjort en betydelig del af arbejdslivsforskningen. Selv om amerikanske mainstreamforskere, som bliver bestilt til at evaluere skandinaviske forskningsmiljøer, måtte behandle aktionsforskningen ud fra en udgangspræmis »*just don't call it science*«, kan der efter min mening ikke herske tvivl om, at aktionsforskning er yderst værdifuld. Når den er bedst, har den kunnet bidrage til konkrete udviklinger i demokratisk retning

og har samtidig kunnet tage et skridt på distance for at bidrage til teoriudviklingen på feltet. Jeg vil mene, at der bør bygges videre på disse traditioner, men jeg er også overbevist om, at det er nødvendigt med en videre udvikling. Der bør sættes på metodeudvikling og praktisk aktionsforskning, der magter at arbejde på flere niveauer end den enkelte arbejdsplads. Samfundet skal med. Og da det arbejdslivsrelevante samfund i dag er globalt, bør aktionsforskningen også være det. Det kræver transnationalt, tværfagligt samarbejde mellem forskere og mellem lokale arbejdspladser, der hænger sammen i de komplekse produktions- og forbrugskæder i den moderne verden.

Vil man eksempelvis bedrive aktionsforskning omkring bæredygtig produktionsudvikling – både miljømæssigt og socialt bæredygtig – kan man ikke komme udenom. Så skal som minimum samfundsvidenskabelige og naturvidenskabelige discipliner gå sammen med lægfolk, der gennem moderne produktions- og forbrugskæder er linket sammen i et umiddelbart svært gennemskueligt transnationalt net, hvor noget kan se lovende ud miljømæssigt og socialt bæredygtigt et sted i nettet, mens det samme 'noget' kan score såvel miljømæssigt som socialt uholdbart dårligt et andet sted på kloden.

Hvis man ikke skal overlade bæredygtighedsscenen helt til naturvidenskabelige eksperter, men er overbevist om, at det er et samfundsmæssigt anliggende, der kræver aktiv participation simultant på mange lokaliteter i verden, må arbejdslivsforskningen og herunder ikke mindst aktionsforskningen derfor turde tage det analoge skridt. Der er uden tvivl masser af metodiske og praktiske udfordringer, hvis man ønsker at fastholde aktionsforskningens gode, fasttømrede princip om, at forskerviden ikke er overlegen lægfolks praksisviden, og når

man samtidig ved, at udviklingen af social bæredygtighed i den globale verden kræver samspil af mangfoldig forskerviden og mangfoldig lægfolkviden fra mange domæner og lokaliteter. Det er bestemt ikke noget let foretagende, men jeg kan ikke se, hvordan aktionsforskningen ellers kan undgå i bedste fald at ende i udviklingen af løsevne eksempler af endog meget lokale succeser.

Aktionsforskning i den retning kan kun være realistisk, hvis den bliver slået stort op. Det kan ikke klares af enkeltforskernes engagement alene, men kræver store nationale programmer, der spiller sammen med overnationale og/eller andre landes programmer. Og selv om jeg har en vis mistanke om, at tiltroen blandt skandinaviske aktionsforskere til, hvad EU-forskningsprogrammer kan bruges til, kan ligge på et lille sted, så kan det ikke nytte noget at lade sig afskrække af det tunge bureaukrati omkring EU-research. Jeg tror, at påvirkningen af kommende rammeprogrammer for forskning er nødvendig for at gøre den type global aktionsforskning mulig – og selvfølgelig også programmer, der går langt ud over EU's område. EU eller ej, uanset hvordan og hvorfra den fremtidige, samfundsorienterede arbejdslivsforskning finansieres, er en tværvideenskabelig og tværnational tilgang nødvendig, hvis den eksempelvis skal bidrage til teoretisk erkendelse og praktisk implementering af miljø- og socialt bæredygtig produktion, der samtidig er konkurrencedygtig. Det tværnationale og tværvideenskabelige er påkrævet, fordi der er tale om så komplekse udviklinger med mange usikkerheder og paradokser.

Den type aktionsforskning vil kunne blive kvalificeret, hvis den kunne bygge på en anden slags tværvideenskabelig arbejdslivsforskning, eksempelvis på modelbyggere, der er i stand til at udvikle gennemskuelige

modeller, der kan illustrere miljømæssig og social bæredygtighed på forskellige lokale, regionale og nationale samfundsniveauer, og som samtidig kan gøre rede for konkurrenceevne for enkeltvirksomheder og for komplekse producentnetværk. Sådanne modeller kunne blive rigtigt spændende, hvis de kunne indfange spændinger og paradokser ved at tydeliggøre forskellige resultater af en og samme udvikling på forskellige lokaliteter. Hvis man eksempelvis kunne synliggøre 'regnskaber' af den danske eventyrfortælling om vindmølleproduktionen på forskellige lokaliteter. Umiddelbart ser sådan et regnskab formodentlig meget fornuftigt ud. Den danske vindmølleindustri står stærkt på verdensmarkedet. Den producerer et produkt, der fremmer miljømæssig bæredygtige energiformer. Den scorer formodentlig ganske fint på den sociale bæredygtighed i Danmark ved at beskæftige ansatte med meget forskellige uddannelsesniveauer – fra datalogen, der udvikler de sofistikerede styringssystemer, til specialarbejderen, der producerer vingerne, og det oven i købet i geografiske udkantsområder, som ellers har lidt under nedgangen af traditionel fremstillingsindustri. Ingen udstødning, tværtimod gode muligheder også for et segment på arbejdsmarkedet, der ellers er temmelig truet. Men modellerne skulle også indeholde miljøbelastningen ved transporten af møllerne til alle verdens vindblæste hjørner og den sociale bæredygtighed i brugerlokaliteter, der relaterer sig til brugen af vindmøllerne.

Et kæmpe skridt ganske vist fra fordybelsen i enkelte arbejdspladser og enkeltindivider, men et nødvendigt et, hvis arbejdslivsforskningen også fremover skal bidrage til udvikling af samfundsrelevant praksis og teori om arbejdsliv og skal kunne rumme udviklingen af demokratiske arbejdsvilkår for både de tvungent lokaliserede og de fri-

villigt mobile. Det udviklende arbejde og bæredygtig produktion skal kunne rumme

konkrete arbejdspladsudviklinger bundet ind i det globale samfund.

Bruno Clematide er konsulent i Kubix.
Email: bruno.clematide@kubix.dk